

رمضان، ماه تخلق به بندگی و نیل به رهایی

چون که وا گشتم ز پیکار برون روی آوردم به پیکار درون
قد رجعا من جهاد الاصغیرم بانی اندر جهاد اکبریم
قوت از حق خواهم و توفیق و لاف تا به سوزن بر کنم این کوه قاف
سهل شیری دان که صفها بشکند شیر آن است آن که خود را بشکند

- پیامبر اکرم(ص): به وسیله‌ی گرسنگی و تشنگی، با نفس خویش جهاد کنید؛ چرا که پاداش آن، مثل پاداش جهادکننده‌ی در راه خداست.
- امام علی(ع): گرسنگی، چه خوب یآوری برای اسیر کردن نفس و شکستن عادت آن است!
- پیامبر اکرم(ص): شیطان در انسان جاری می‌شود، همچون جریان خون. پس با گرسنگی، مجاری او را تنگ کنید.
- حضرت فاطمه(ع): روزه برای استوارسازی اخلاص واجب شده است.
- پیامبر اکرم(ص): خداوند فرموده است: «روزه، برای من است و خودم پاداش آن را می‌دهم.»

ابو حامد غزالی در شرح حدیث «روزه، برای من است...» گفته است:

«این که روزه برای خداست و این شرافت را یافته که به خداوند، نسبت داده شود (هر چند همه‌ی عبادات، برای اوست، همچنان که کعبه این شرف را یافته که خانه‌ی او باشد، در حالی که همه زمین برای اوست) دو معنا دارد:

نخست اینکه: روزه، پرهیز و ترک است و عملی پنهان است و در آن، کاری نیست که دیده شود. به خلاف همه‌ی عبادت‌ها که در معرض دید مردم انجام می‌شوند، روزه عبادتی است که جز خدا آن را نمی‌داند؛ چرا که کاری است باطنی که همان صبر است.

دوم اینکه: روزه، سرکوبی دشمن خداست؛ چون ابزار شیطان ملعون، شهوت‌ها هستند و شهوات با خوردن و آشامیدن، نیرو می‌یابند. از این رو، پیامبر فرموده است: «شیطان، همچون خون، در وجود آدمی جاری می‌شود، پس گذرگاه‌های او را با گرسنگی، تنگ کنید...»

از آنجا که به‌خصوص روزه، سرکوبی شیطان و بستن و تنگ ساختن گذرگاه‌های اوست، شایسته است که ویژه‌ی خدا گردد؛ زیرا سرکوبی دشمن خدا، یاری نمودن خداست، و یاری‌رسانی خداوند به بنده‌اش، در پی یاری کردن بنده به خداست.

خداوند فرموده است: «إِنَّ تَتَصَرَّوْا اللّٰهَ يَنْصَرِكُمْ وَيُثِثِ أَقْدَامَكُمْ»؛ اگر خدا را یاری کنید، خدا یاری‌تان می‌کند و گام‌هایتان را استوار می‌سازد.

پس شروع تلاش، از بنده است و پاداش دادن به هدایت، از خدا. از این رو فرموده است: «انّ الذین جاهدوا فینا لنهیدینهم سبلنا»؛ و آنان که در راه ما جهاد کنند، ما راه‌های خود را به آنان نشان می‌دهیم.

و فرموده است: «انّ الله لا یغیر ما بقوم حتی ینظروا ما بأنفسهم»؛ در حقیقت، خدا حال قومی را تغییر نمی‌دهد تا آنان حال خود را (آنچه در درون دارند را) تغییر دهند.

این تغییر، با شکستن شهوات انجام‌پذیر است؛ چون شهوت‌ها، چراگاه‌های شیاطین‌اند و تا وقتی سرسبز باشند، رفت و آمد آن‌ها بریده نمی‌شود و تا در رفت و آمدند، جلال خداوند بر بنده آشکار نمی‌شود و بنده از دیدار خدا محروم می‌ماند. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «اگر نبود این که شیاطین دور و بر دل‌های آدمی زادگان می‌چرخند، آدمیان به ملکوت آسمان می‌نگریستند.»

روزه در ماه رمضان، عبادتی دیرین است، و گویا اعراب این نام را به خاطر داغ شدنشان از حرارت گرسنگی و چشیدن سختی آن، نهاده‌اند، همچنان که با آن «ناتق (رنج‌آور)» هم گفته‌اند؛ چون سختی روزه، آنان را به رنج و زحمت می‌افکند. از پیامبر (ص) روایت است:

إنما سمي رمضان لأنه يرمض ذنوب؛

این ماه را رمضان نامیده‌اند: چون گناهان را می‌زداید.

این وجه در نام‌گذاری، از یک سو با ریشه‌ی لغوی «رمضان» و از سوی دیگر با برکات، رهاوردها و آثار آن، هماهنگ و متناسب است.

از جمله‌ی صفات و نام‌های ماه رمضان، موارد زیرند:

۱. ماه خدا، ۲. ماه بزرگ‌تر خدا، ۳. ماه مهمانی خدا، ۴. ماه نزول قرآن، ۵. ماه تلاوت قرآن، ۶. ماه روزه گرفتن، ۷. ماه مسلمانی، ۸. ماه پاک کننده، ۹. ماه خالص سازی، ۱۰. ماه نماز، ۱۱. ماه آزادسازی/عتق؛ در اینجا آزادسازی گرفتاران در آتش/، ۱۲. ماه صبر، ۱۳. ماه مواسات (همدردی)، ۱۴. ماه برکت، ۱۵. ماه آمرزش، ۱۶. ماه رحمت، ۱۷. ماه توبه، ۱۸. ماه بازگشت، ۱۹. ماه استغفار، ۲۰. ماه دعا، ۲۱. ماه عبادت، ۲۲. ماه اطاعت، ۲۳. ماه مبارک، ۲۴. ماه بزرگ، ۲۵. ماهی که خداوند [در آن]، روزی مؤمن را می‌افزاید، ۲۶. سرور ماه‌ها، ۲۷. عید اولیای خدا، ۲۸. بهار قرآن، ۲۹. بهار فقیران، ۳۰. بهار مؤمنان، ۳۱. ماه مسابقه، و ۳۲. ماه روزی یافته.

- ❑ سوره بقره، ۱۸۳: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! روزه بر شما نوشته (واجب) شده است، آن‌گونه که بر کسانی که پیش از شما بودند نوشته شده بود، باشد که پروا کنید^۱.
- ❑ پیامبر اکرم (ص): روزه، سپر است و دژی استوار و نگه‌دارنده از آتش است^۲.
- ❑ پیامبر اکرم (ص): روزه بگیرید؛ چرا که نیروی شهوت را می‌کاهد و سرمستی را می‌برد.
- ❑ مصباح الشریعه (منسوب به امام صادق (ع)): پیامبر اکرم (ع) فرمود: «خدای متعال فرموده است: روزه، برای من است و خود من پاداش آن را می‌دهم». پس روزه، هوای نفس و شهوت طبع را می‌میراند و در آن، زندگی دل^۳، پاکی اعضا، آبادی ظاهر و باطن، سپاس نعمت‌ها، نیکی به فقیران و فزونی نالیدن و خشوع و گریه است. روزه، ریسمان پناهندگی به خدا و مایه‌ی شکستن شهوت، سبک شدن حساب و چند برابر شدن حسنات است و در آن، بهره‌هایی بی‌شمار است و آن‌چه از فوایدش یاد کردیم، برای آن‌که خرد ورزد و توفیق عمل یابد، بس است.
- ❑ به نقل از یونس بن ظبیان - به امام صادق (ع) عرض کردم: چه چیزی ابلیس را از ما دور می‌سازد؟ فرمود: «روزه، چهره‌ی او را سیاه می‌کند؛ صدقه، کمرش را می‌شکند؛ دوست داشتن به خاطر خدا و یاری نمودن بر کار نیک، ریشه‌ی او را می‌کند و استغفار، رگ دلش را قطع می‌کند.»

^۱ در «تفسیر المیزان ج ۲، ص ۸» آمده است: خداوند، بزرگوارتر از آن است که درباره‌ی او فقر، نیاز، تأثر و یا آزاری تصوّر شود و او از هر کاستی‌ای، به دور است. پس، هر عبادتی، هر اثری هم داشته باشد، به بنده برمی‌گردد، نه به خدای متعال. گناهان نیز چنین‌اند. خداوند فرموده است: «اگر نیکی کنید، به خودتان نیکی کرده‌اید و اگر بدی کنید، به خودتان بدی کرده‌اید» (سوره اسراء، آیه ۷). قرآن کریم، در آموزش‌های خود، به همین نکته اشاره دارد و آثار طاعت‌ها و نافرمانی‌ها را به انسان باز می‌گرداند؛ انسانی که جز نیاز، چیزی نیست. خداوند فرموده است: «ای مردم! شما نیازمندان به خداید و خداوند، بی‌نیاز است» (سوره فاطر، آیه ۱۵). نیز درباره‌ی روزه اشاره می‌کند که: «باشد که پروا کنید.»

و این‌که امید است در سایه‌ی روزه، تقوا به دست آید، جای شک نیست؛ چراکه هر انسانی با فطرت خویش درمی‌یابد که برای کسی که خواستار پیوند با دنیای پاکی و والایی و رسیدن به درجه‌ی کمال و معنویت است، نخستین کار، دوری جستن از ارضای بی‌حدّ و مرز لذّت‌های جسمانی، پرهیز از زیاده‌روی در شهوات بدن، و وارستگی از تعلّقات به زمین است و در یک کلمه، پرهیز از آنچه او را از پرداختن به پروردگار دور می‌کند. این، تقوایی است که با روزه گرفتن و چشم‌پوشی از شهوات به دست می‌آید. نزدیک‌تر از این و مناسب‌تر از این برای حال عموم مردم، چه از اهل دنیا باشد و چه از اهل آخرت، آن است که از خواستنی‌های حلال (مثل: خوردن، نوشیدن و آمیزش) که مورد ابتلای همگان است، پرهیز کند تا برایش ورزیدگی جهت پرهیز نمودن و دوری جستن از حرام‌ها فراهم آید و بدین‌گونه اراده‌ی خود را برای دوری جستن از گناهان و تقرب به خدا، تربیت کند. هر که در خواستنی‌های حلال و مباح، دعوت الهی را پاسخ دهد و شنوا و فرمانبردار باشد، یقیناً درباره‌ی حرام‌ها و نافرمانی‌های از خدا، شنواتر و فرمانبردارتر خواهد بود. [گفته شده که زمانی اصحاب صفا از پیامبر (ص) شنیدند که در آینده توانگر خواهند شد و آرزوی رسیدن به آن روز را کردند. اما پیامبر (ص) در پاسخ به ایشان گفت: «... امروزتان بهتر از آن روز [توانگری]‌تان است و اگر شما شکمتان را از حلال پر کنید بعید نیست از حرام نیز پر کنید.»]

^۲ رجوع کنید به آیات ۴۶-۴۳ سوره مدّثر در مورد دلایل ورود به آتش و مقایسه کنید با ضروریات روزه‌داری و نسبت آن‌ها با گناهانی که دوزخ انسانند.

^۳ مقایسه کنید با آیه‌ی ۹۷ سوره نحل: «نُ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» «هر کس -از مرد یا زن- کار شایسته کند و مؤمن باشد، قطعاً او را با زندگی پاکیزه‌ای، حیات [حقیقی] بخشیم، و مسلماً به آنان بهتر از آنچه انجام می‌دادند پاداش خواهیم داد.» در روایات آمده که مصداق حیات طیبه، «قناعت» است.

- ❑ امام علی (ع) - در حدیث معراج - پیامبر (ص) از پروردگارش در شب معراج پرسید: ... پروردگارا! رهاورد روزه چیست؟ فرمود: «روزه، حکمت می آورد و حکمت، معرفت می آورد و معرفت، به یقین می رساند. پس هرگاه بنده به یقین رسید، در این فکر نیست که چگونه صبح کرده است، با تنگدستی یا توانگری.»
- ❑ پیامبر اکرم (ص): وقتی شکم خالی باشد، قلب، بار حکمت می کشد و آن گاه که پر باشد، قلب، حکمت را برمی گرداند و بیرون می افکند.
- ❑ امام باقر (ع) فرمود: میان حق و باطل جز کم خردی حائل نیست. عرض شد: چگونه، ای زاده ی رسول خدا؟ فرمود: بنده کاری را که موجب رضای خداست برای غیر خدا انجام می دهد، در صورتی که اگر آن را برای رضای خدا انجام می داد زودتر به هدف خود می رسید.
- ❑ امام علی (ع): پاک کردن عمل، بهتر از خود عمل است.
- ❑ امام علی (ع): خالص گردانیدن عمل سخت تر از خود عمل است و پاک کردن نیت از فساد و ناخالصی، برای عمل کنندگان از جهاد طولانی دشوارتر است.
- ❑ امام علی (ع): خداوند ... با اخلاص و توحید گره حقوق مسلمانان را استوار کرد.
- ❑ امام صادق (ع): روزه داری، تنها پرهیز از خوردن و آشامیدن نیست. روزه، شرطی دارد که نیازمند مواظبت است تا کامل شود، و آن، سکوت درونی است. آیا نمی شنوی که مریم، دختر عمران، گفت: «من برای خدا، روزه ای نذر کرده ام. پس، امروز با هیچ انسانی سخن نمی گویم»، یعنی سکوت [می کنم]. پس چون روزه گرفتید، زبان هایتان را از دروغ نگه دارید، چشم هایتان را فرو بندید، نزاع نکنید، حسد نوزید، غیبت نکنید، ستیزه جویی نکنید، دروغ نگوئید، آمیزش نکنید، با هم مخالفت نکنید، به هم خشم نگیرید، یکدیگر را ناسزا نگوئید و دشنام ندهید، در عبادت سستی نکنید، جدال نکنید، به تفرقه نگرایی، ستم نکنید، با هم با سفاقت (با دلتنگی) رفتار نکنید، همدیگر را نیازارید، از یاد خداوند و نماز غافل نشوید، پیوسته سکوت و بردباری و شکیبایی و راستگویی پیشه کنید، از اهل شر دوری نمایید، و از سخن ناروا، دروغ، افترا، دشمنی، بدگمانی، غیبت و سخن چینی پرهیزید.
- از آنان باشید که روی به آخرت دارند. چشم به راه روزهای خود باشید. منتظر آن چه خداوند به شما وعده داده است، باشید. برای دیدار با خدا ره توشه برگیرید. آرامش و وقار و خشوع و خضوع داشته باشید. فروتنی بنده ی بیمناک از مولایش را داشته باشید. حیران و بیمناک و امیدوار، شیفته و هراسناک، خواستار و ترسان باشید، آن چنان که دل ها را از عیب ها پاک، درون خویش را از آلودگی پیراسته، و تن را از آلودگی، تمیز نمایی.
- چنان باش که از غیر خدا به خدا بیزاری بجویی و در روزه داری ات، با سکوت همه جانبه از آن چه خداوند، تو را در نهان و آشکار از آن نهی کرده، با او دوستی کنی و در نهان و آشکار از او به حق خشیت داشته باشی، و خود را در روزهای روزه داری ات به خدا بخشنده باشی و دلت را برای او خالی ساخته و جان خویش را در آن چه فرمانت داده و به آن فراخوانده است، بخشیده باشی. پس، هرگاه همه ی این ها را انجام دادی، تو روزه دار واقعی برای خدایی و آن چه فرموده، ادا کرده ای؛ و از آن چه برایت بیان کردم، هر چه بکاهی، به همان مقدار، از [فضیلت] روزه ات کاسته شده است.

❑ امام علی(ع): خدا را بندگانی است که بادل و درونی خالص با وی معاملت می‌کنند و خداوند نیز پاداش خالص خود را به آنان می‌دهد. اینان در روز قیامت نامه اعمال‌شان خالی است^۱ و چون در برابر او بایستند آن‌ها را از رازی که با او در میان گذاشته‌اند پر کند.

❑ پیامبر اکرم(ص): دلت را خالص گردان، کار اندک تو را بس است.

❑ امام علی(ع): هر که اخلاص ورزد به آرزوهایش برسد.

❑ امام علی(ع): غایت اخلاص، رهایی و خلاص است.

❑ بخشی از دعای امام صادق(ع) در اولین شب ماه رمضان: خداوند! مرا به نیکوترین ماندن، باقی بدار و به بهترین فنا، فانی ساز: بر دوستی با دوستان و دشمنی با دشمنان و شوق به درگاهت و هراس از عظمتت و خشوع و وفا و تسلیم نسبت به خودت و باور به کتابت و پیروی از سنت فرستاده‌ات. خداوند! آن‌چه در دلم هست، از شک و تردید، یا انکار و یأس، یا شادی بی‌جا و غرور، یا سرمستی و غرور، یا ریا و آوازه خواهی، یا دشمنی و نفاق، یا کفر و تبهکاری و نافرمانی، یا خودبزرگ بینی و یا هر چه که دوست نمی‌داری - پروردگارا - از تو می‌خواهم که آن‌ها را به ایمان به وعده‌ات، وفا به پیمانانت، رضا به تقدیرت، پارسایی در دنیا، شوق به آنچه پیش توست، بزرگواری، آرامش و توبه راستین، تبدیل کنی! ای پروردگار جهانیان، این‌ها را از تو می‌طلبم.

^۱ در روایت مشابه دیگری آمده: «خداوند شأن ایشان را والاتر از آن قرار داده که فرشتگان نگهبان اعمال از رابطه‌ی میان خود و ایشان آگاه شوند.»